

דיני סב"ל

"עובר משום לא תשא" - מתי צריך להזהר בברכה לבטלה ובספק ברכות להקל?

א) הצגת הבעיה

עומדת בפנינו השאלה הותיקה, מדוע בשעה שאדם ירצה להלל ולקלס לשם יתברך כגון לברך את ה' שהוא בורא פרי העץ למרות שאינו טועם מטעם העץ, יעבור על איסור חמור של לא תשא, היתכן שהוא בכלל כוונת הכתוב?

יתירה מכך על סמך איסור חמור זה ובעקבות מחלוקות לשם שמיים כבכל דיני התלמוד, כמעט לא ניתן לקיים רבות מתקנות התלמוד בענייני הברכות, שהרי רבות מהן נכנסות תחת הספק של ברכה לבטלה ובקיצור סב"ל.

האם יש מגבלה לחששות אלו כך שנוכל לקיים תקנות חז"ל ומאידך לשמור על אמירת שם שמיים בקדושה ובטהרה?

ב) איסור לא תשא- מדאורייתא או מדרבנן?

בגמ' דף לג ע"א בעניין הבדלה בתפילה ועל הכוס נוקטת הגמ' בשם רב ר"י ור"ל: "כל המברך ברכה שאינה צריכה עובר משום לא תשא", היינו שאדם ישראלי מברך את ה' כיוון שאין לו חובה לעשות כן הרי שעובר על הדיבר "לא תשא את שם ה' אלוקיך לשווא".

לשווא, היינו ללא ציווי וחיוב וכתב **הרא"ש** (פרק א סימן י במכילתין) שמשעה רביעית הפסיד ברכות קריאת שמע ואם בירך עובר בלא תשא ובפרק ו סימן כי כתב שמי שברך ונפל המאכל מידו "יאמר תחילה בשכמל"ו על הברכה שעשה לבטלה וי"א שזהו לאחר שאמר אלוקינו מלך העולם אבל אם לא אמר אלא באי" בלבד יסיים ויאמר למדני חוקיך כדי שיהא כקורא פסוק ולא יהיה מזכיר שם שמיים לבטלה". ומקורו בירושלמי שהביא שם: "אמר רבי תנחום ברבי יודן צריך לומר בשכמל"ו שלא להזכיר שם שמיים לבטלה" ומשמע שמתקן בזה את האיסור שהרי שיבח את ה' שהזכיר ומשמע אפילו לכתחילה. וכמו באמירת פסוק למדני חוקיך.

ועיין **ברמב"ם** ברכות (ד, י): "צ"ל בשכמל"ו על ברכה ראשונה כדי שלא להוציא שם שמיים לבטלה".

אומנם בראי"ש משמע שהוא דרך בקשת סליחה וכפרה ולא דרך תיקון הלאו.

ורבים הסוברים שלא תשא על ברכה לבטלה הוא אסמכתא ואיסורו דרבנן הלא הם: **תוס'** ר"ה דף לג ע"א (אמנם בתוס' קידושין לא ע"א משמע דסובר דאיסור דאורייתא הוא) וכן כתב **הרשב"א** שם **והריטב"א** ר"ה כט ע"ב ובהלכות ברכות(ב, כג), **ראבי"ה** (ח"ב מגילה תקצז), **ובמכריע** (סימן עח) שכתב: "דבוודאי ברכה לבטלה לא אסירא אלא מדרבנן", וכן כתב **האבודרהם** (ברכת המצוות ומשפטיהן), וכן **משמע בראב"ן** (שו"ת סימן פז), וכן כתב **אורחות חיים**: "ומכאן נמי אזהרה למוציא שם שמיים לבטלה והני מילי דלא ברכה אבל בברכה אינו אסור אלא מדרבנן וכן נמי כתב ר"ת ז"ל", **ובתר"י** (על הר"ף לט ע"ב) בשם רבני צרפת, **החינוך** מצווה תל"ו.

ומאידך פשטות הראשונים הבאים שלא ציינו דהוא אסמכתא או דרבנן, מטעם דסוברין שלא תשא בברכה לבטלה הווי דאורייתא: **רב האי גאון** (שדה חמד ב, קטו) **ריי"ף** (ברכות לט ע"ב), **ראי"ש** בסוגיין (ועיין קידושין א, מט שמביא דברי רבינו תם ופירושו בנדרים ז ע"ב), **מאירי**, **ריי"ץ גיאת** (ר"ה נז), **העיתים** (קמג), **ספר המנהגות** (כ ע"א), **המנהיג** (ר"ה), **אשכול** (הלכות מילה) **וברמב"ם** ברכות (א, טו): "כל המברך ברכה שאינה צריכה הרי זה נושא שם לשווא והריהו כנשבע לשווא ואסור לענות אחריו אמן"[א]

רי מנוח הלכות שופר (ב, ב), **רמב"ן** בחידושיו לנדרים הביאו **ספר חרדים** **והשל"ה** ריש יומא, **רא"ה** בפירושו לריי"ף, **השאילתות** (לדעת העמק שאלה יתרו נג, נד), **שטמ"ק**.

ג) יסודות האיסור

שני איסורים כרוכים בהזכרת שם שמיים לבטלה:

א) לא תשא שהוא בלאו (ברכות לג ע"א).

ב) את ה' אלוקיך תירא, שהוא בעשה (תמורה די ע"א).

והזכירם **הרמב"ם** בסוף הלכות שבועות (פי"ב ה"ט-יא): "השומע הזכרת השם מפי חבירו לשווא או שנשבע לפניו לשקר או שבירך ברכה שאינה צריכה שהוא עובר משום נושא שם ה' לשווא כמו שבארנו בהלכות ברכות הרי זה חייב לנדותו וכוי ולא שבועה לשווא בלבד הוא שאסרה אלא אפילו להזכיר שם מן השמות המיוחדים לבטלה, אסור ואע"פ שלא נשבע שהרי הכתוב מצווה ואומר לירא את ה' הנכבד והנורא ובכלל יראתו שלא יזכירו לבטלה" ופרש **הרמב"ן** עה"ת (שמות כ, ז): "לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא - כבר נתפרש זה הכתוב בדברי רבותינו (שבועות כא א) שהוא אוסר להשבע בשם הנכבד לריק, כגון הנשבע על הידוע לאדם לשנותו או לקיימו, על עמוד של שיש שהוא של זהב או שהוא של שיש, והוא עומד לפניהם ומכירים בו. ועל דרך הפשט יאסור עוד שלא ישא על שפתיו השם הנכבד על חנם, כלשון לא תשא שמע שוא (להלן כג א), ובל אשא את שמותם על שפתי (תהלים טז ד), כי הדבור יקרא כן בעבור שישא בו קול. וכן משא דבר ה' (זכריה ט א), וכן ישא ביום ההוא לאמר לא אהיה חובש (ישעיה ג ז), שישא קולו לאמר כן. ובאמת שגם זה אסור, ונקרא בלשון חכמים מוציא שם שמים לבטלה (תמורה ג ב). וכבר אמרו רבותינו (ספרא ויקרא ב, נדרים י ב) מנין שלא יאמר אדם לחי עולה, לחי חטאת, אלא יאמר עולה לחי, חטאת לחי, תיל קרבן לחי (ויקרא א ב), והלא דברים קל וחומר, ומה

[א] ובדעת הרמב"ם נחלקו המפרשים אי דעתו כפשטיה דהוא דאורייתא או דרבנן ורק נקט דרך חריפות שהרי בתשובת פאר הדור סימן קה כתב שאסור מהתורה ובסימן כו (מהדורת בלאו שז). משמע שאיסורו רק מדרבנן, וכתב בזה **הברכי יוסף** (או"ח מו, ו) " הן אמת כי שמעתי וכוי דמקשי ורמי מתשוי אחרת להרמב"ם שם בסימן כוי וז"ל: הדברים ידועים שכל ברכה שעל המצווה מדבריהם היא וכוי וחכמים שתקנו הברכה והם אמרו כל המברך ברכה שאינה צריכה עובר משום לא תשא, הרי שכתב והם אמרו משמע דהוי דרבנן " ותרץ החיד"א דכיוון שחכמים אסרו ברכה לבטלה, ממילא נכנס האיסור תחת איצטלא של דאורייתא, דכאן נתנה תורה לחכמים סמכות לקבוע מהו אזכרה של מצווה ומהו בכלל לא תשא. אמנם **הרב קאפח** בפירושו ליד החזקה (ברכות א, טוי) כתב שתשוי כה בפאר הדור היא וחברותיה המיוחסות לרמב"ם שמיענם לחכמי לוניל מזוייפות הן וממילא לא קשה מידי, אלא שיש שהקשו שהרי ר"א בן הרמב"ם מביאם משמע שסובר שאינן מזוייפות וצ"ע.

אם מי שהוא עתיד להקדיש אמרה תורה לא יחול שמי אלא על הקרבן, קל וחומר וכו״.

הרי שלכו״ע אסור להזכיר שם שמיים לבטלה או מצד שיש בו לא תעשה ועשה או למ״ד אסמכתא עדיין יש בו עשה. ופסק **השו״ע** רטו, די: ״כל המברך ברכה שאינה צריכה, הר״ז נושא שם שמים לשוא, והרי הוא כנשבע לשוא ואסור לענות אחריו אמן״.

והסביר **המשנ״ב** את דעת הסוברים שלאו דלא תשא הוא אסמכתא (סק״כ): ״ ומ״מ דעת כמה ראשנים דעיקר האיסור הוא מדרבנן כיוון שהוא מזכירו בברכה דרך שבח והודאה וקרא אסמכתא בעלמא, אבל אם הוא מזכירו להי חיו לבטלה בלא ברכה לכו״ע יש בו איסור תורה שהוא עובר על מצוות עשה דאת הי אלוקיך תירא שהיא אזהרה למוציא שם שמיים לבטלה, כדאיתא בתמורה, כי זהו מכלל היראה שלא להזכיר שמו הגדול כי אם בדרך שבח והודאה מה שמחויב אבל לא לבטלה ״

ובין שהוא איסור דאו׳ בין שהוא איסור דרבנן צריך לחוש לו מאד.

ואיבעיא לעלמא, דהרי דרך תפילה בודאי ופשוט שמותר להזכיר שם שמיים מאי שנא שמודה להי שבעלמא הוא בורא פרי העץ או האדמה, מדוע דרך ברכה חמור לדעת חז״ל מדרך תפילה ?

וצריך לבאר שהברכות בניגוד לתפילות הם חובה ואינן רשות וכל המרבה בתפילות הי״ז משובח, ומעצם זה שהגדירו חז״ל את הברכות כחובה ומצוה הרי שבשאר האופנים אין לעשותם שהרי תוקנו על הנהנה ואם אינו נהנה יש בזה זילות החיוב, אבל תפילות ובקשות שאדם אומר בכל יום לא חייבום חכמים אלא תפילות של שחרית מנחה וערבית, אך בשאר זמנים שיש צרכים ובקשות והרפתקאות לא ניתן להגבילם כי צריך האדם להתפלל על כל נשימה ונשימה, אבל ברכת הנהנין יש זילותא באם יברכם תמיד, שהרי ניתקנו על הנאה וכהכרת תודה והרי זה כאומר הלל בכל יום שהוא כמחרף ומגדף (שבת קיחי ע״ב).

ועניין לשווא ניתן להתפרש, ללא תועלת, שאם לא הצריכו חכמים הרי זה לשווא ואסור, אך תפילות ובקשות והודאות רצויות הן ואינן בבחינת לשווא.

ודומה לזה עניין הנאה גשמית לדעת **הרמב״ן** עה״ת בפרושו לקדושים תהיו, שאם הדבר אינו מצווה באכילתו או שתייתו או הנאתו, ממילא אסור מטעם נבל ברשות התורה, ויש לזה דמיון למחלוקת בעלי המחשבה האם כל מה שיוצא מגדר מצווה נכנס לגדר רשות, או מייד נכנס לגדר איסור, דעת **הראב״ד** בבעלי נפש שכל מה שאינו מצווה, הרי יכנס תחת גדר אסור או לא ראוי, ודעת **חובת הלבבות**, שאם אינו מצווה אזיי הדבר רשות, כי יש שלוש מחלקות ביהדות המצווה והרשות והאסור ולדעת הראב״ד או שהדבר מצווה או איסור ואין רשות בתורה וזו מעין מחלוקת הראשונים אם אמירת ברכה ללא אכילה היא רשות (מהי״ת), לדעת חכמי צרפת, או איסור לדעת הרמב״ם וסיעתו.

ד) ברכות שאחר התלמוד

כתב **הטור** (סימן מו, ו): ״עוד ברכה אחת יש בסדורי אשכנז באיי אמי״ה הנותן ליעף כח ונתקנה על שאדם מפקיד נשמתו בערב ביד הקבי״ה עייפה מעבודה קשה כל היום ומחזירה

לו בבוקר שקטה ושלוה", והוא ע"פ **תוס' ברכות** מו ד"ה כל.

וכתב **הב"י** שם: "**אע"פ** שיש סמך יפה לברך ברכה זו מאחר שלא נזכרה בתלמוד איני יודע איך היה רשות לשום אדם לתקנה ומצאתי שכתב **האגור** (הל' ברכות סי' פז) שראה מקטרגים עליה מטעם זה **והרמב"ם וסמ"ק והרוקח** לא הזכירוה והכי נקטינן "

והרמ"א כתב: "מנהג פשוט בבני האשכנזים לאומרה" והסבירו **הגר"א** ע"פ ירושלמי בבא מציעא פ"ז ומסכת סופרים פרק יד ר"מ כי החליף וכיו ובכמה מקומות בש"ס שמנהג עוקר הלכה כמו כן בענייני ברכות אם יש מנהג הוא עוקר את ההלכה. וכן כתב **מג"א** סימן תרצ ס"ק כב: "וברמ"א בתשובות סימן כא בשם מהריי"ק שורש קמ"ד דאם נמצא המנהג באיזה פוסק אין לבטלו אפי' בשעת הדחק אין לשנות מנהג כדאמרי' בבני בישן ואפי' יש במנהג צד איסור אין לבטלו כמ"ש מהריי"ק ש"ט ואפי' במנהג מקום אי אמרי' שמבטל הלכה מיהו אם נשתני הענין מאשר הי' בזמן הראשונים רשאים לשנות המנהג לפי הזמן עכ"ל ומהרא"ש בביאורי סמ"ג כי הא דאמרינן מנהג עוקר הלכה היינו אפי' רוב דיעות ס"ל אסור והתלמוד מסייע להו והמנהג הבנוי על פי הפסיקתא או ספרי חיצונים אמרי' מנהג עוקר הלכה דודאי כך קבלו אבותינו איש מפי איש עכ"ל (עיין מהריי"ק ש"ט ושנ"ד ובסי' ב"ש) ודוקא מנהג שנתיסד ע"פ ותיקין כמ"ש המרדכי אבל מנהג שאין לו ראיה מן התורה אינו אלא כטועה בשיקול הדעת (מ"ם פ"ד)".

ומסתמא שאמרינן מנהג עוקר הלכה שהיא דרבנן אך איסור דאו' לא מסתבר לן למימר הכי ולכן מחלוקת רמב"ם ואגור שלא לומר ברכות נוספות ממה שנתקן בימי התלמוד נובע מגישתם שברכה לבטלה היא איסור דאו' ואף מנהג לא יעקרנה ואילו הטור והתוס', כיוון שסוברים שברכה לבטלה איסורא מיהו מדרבנן בלבד, ממילא שייך שמנהג יעקור הלכה כזו.

אומנם **האר"י** כתב לאמור ברכת הנותן ליעף כח והביא **בש"עת** אות י: ולדעת האר"י ז"ל (שער הכוונות, ברכות השחר) יש לאומרה וכבר נהגו בזה כל ישראל וכמו שכתב **הפרי חדש**: " פה ירושלים תובב"א מתפשט המנהג לאומרו ע"פ כתבי של הרב הקדוש מהר"י אשכנזי ז"ל, זולתי קצת יחידים שאין אומרים אותו ואני אחד מהם" וכן הכתב **הברכי יוסף** (ס"ק יא): "כי אף דקיבלנו הוראות מרן קים לן דאלמלי מרן ראה דעת הארי הקדוש זצ"ל גם הוא יורה לברכה. ומה גם שכתב הרב כנסת הגדולה, דאיכא מאן דשמע דהדר ביה מרן בסוף ימיו וכן ראוי לנהוג".

וראוי לברר כיצד שו"ע שהולך בשיטת הרמב"ם (רטו, ד) שברכה לבטלה היא איסור דאורייתא מטעם מה חזר בו והתיר לברך?

ויי"ל דכבר הבאנו דדעת הרמב"ם דאמירת בשכמל"ו מועילה לתקן ברכה לבטלה וכפשט לשון ירושלמי ולפי זה כל ברכה שלא נאסרה ע"י חז"ל הרי זה כאמירת בשכמל"ו שאומר אמירת שבח על שם הי וממילא שרי. ולכן, כל ברכה שלא תיקנוה חכמים וחודשה ע"י רבינא ורב אשי יהיה לרמב"ם כאמירת בשכמל"ו שאע"פ שאינו לכתחילה ממש בכל אופן כיוון שנהגו ויש לו סמך הרי זה לכתחילה ממש.

ועיין **ט"ז** (קלא, ס"ק טו) שהביא בשם הב"י: "כתבו **התוס'** בפרק תפילת השחר (דף כט ע"א תוד"ה מפני). נראה שכל האומר ברוך שומע תפילה אחר שסיים תחנונים מיושב מגונה כדאמרינן מכאן ואילך אסור לספר בשבחו של מקום כלומר להוסיף ברכות על אלו". והוסיף הט"ז "רוצה לומר עם ה', אלא יש לומר ברוך שומע תפילה בלא שם".

וכן כתב, **בחסד לאלפים** (רטו, סק"ו) אומנם **בשולחן הטהור** בקיצור ההלכות שבסוף סימן רטו סק"ד מתיר לומר טופס ברכה בסוף תחינות ובקשות וכן **בחוות דעת** יו"ד סימן קו, מלמד זכות על נוהגים כן כיוון שאין אומרים הברכה דרך חובה אלא דרך תחינה ובקשה ונראה דאף להמציא ברכות לפי שיטות אלו אין חשש שסוף סוף לא גרע מבשכמל"ו.

ונהירנא שזקני היה מברך על עשבי מאכל "בורא מיני דשאים" ולא חשש לברכה לבטלה למרות שלא נפסק כדעת רבי יהודה בראש פרק כיצד מברכין, משום שכל המוסיף טופס ברכות אין זה בכלל לא תישא ומסתבר שגם הרמב"ם יודה לזה.

וכתב **רבינו מנוח** ברכות (א, טו): "אע"פ שאנו אומרים ברוך ה' וכו' יראו עינינו בתפילת ערבית וחותמים המלך בכבודו וברכה זו אין לה שורש בהלכה, אפילו הכי אין בה משום לא תשא דהא רבנן בתראי תיקנוה והרשות נתונה לכל גדול שבכל דור ודור לתקן ברכה לפי המתחדש לאנשי דורו וכו' ונראה שעל זה סמך גאון ז"ל שתיקן בפדיון הבן ברכה על הכום והבשמים במטבע ארוך מעניין פדיון הבן שמברך אותה הכהן אחר שקיבל פדיון הבן ואע"פ שאין לברכה זו עיקר מהגמרא דכי אמרינן שהמברך ברכה שאינה צריכה עובר על לא תישא כגון מי שבירך ברכת הנהנין וחוזר מיד ובירך אותה פעם שני וכו' אבל אם יחדשו ברכה על ענין שנתחדש לו לא שייך ביה למימר שעובר משום לא תישא והרשות בידו לברך".

אומנם, דעת **הרא"ש** אינו כן שכתב בקידושין (א, מא): "ולא מצינו שמברכין שום ברכה שלא הוזכרה במשנה או בתוספתא או בגמ' כי אחרי סידור רב אשי ורבינא לא מצינו שנתחדשה ברכה".

ועיין **קורבן נתנאל** שמסביר שהרא"ש לא החליט נגד ברכות חדשות, הן בגלל לשון שנקט לא מצינו ולא כתב אסור ובוודאי שאין איסור לא תשא והן בגלל שבכתובות (א, טו) גבי ברכת בתולים שתקנת גאונים היא לא כהה בהם. וגם בברכות (א, א) לא השיג ארב עמרם לברך על ק"ש שעל המיטה "כי אם מקושיות האחרות".

וכן מדוייק בלשון **הב"י** שלא נקט על הנותן ליעף כוח שהיא ברכה לבטלה או איסור אלא רק: "איני יודע איך היה רשות לשום אדם לתקנה".

וכיון שהבאנו לדבר זה ראיה מרבינו מנוח בדעת הרמב"ם וכן משמע דברי הברכי יוסף וכן יש לכך סברא גדולה, נראה שמתוקן הדבר.

ובכתובות (א, טו) כתב **הרא"ש**: "ברכת בתולים כתב בעל הלכות ברוך אשר צג אגוז בגן עדן שושנת העמקים בל ימשול זר במעיין חתום על כן אילת אהבים זרע קדש שמרה בטהרה חוק לא הפרה ברוך הבוחר בזרעו של אברהם. ואפשר שברכה זו תקנוה הגאונים ז"ל ומסתבר לברכה אחר שמצא בתולים"

ובאבן העזר (סג, ב) פסק **השו"ע**: "ויש אומרים שאחר שמצא בתולים מברך: באי"י אלהינו מלך העולם אשר צג אגוז בגן עדן וכו'. רמ"א: וי"א דאין מברכין אותה בלא כוס".

הרי שגם **השו"ע** לא שלל ברכות שנכתבו אחר התלמוד בהחלט (למרות שאחרונים נטו מטעם זה לברכה בלא שם ומלכות) וכן באו"ח (רכה, ב) פסק **הרמ"א**: "יש אומרים מי שנעשה בנו בר מצוה, יברך: באי"י אמ"ה שפטרני ה מעונשו של זה (מהרי"ל בשם מרדכי וברי"ר פי תולדות), וטוב לברך בלא שם ומלכות (דעת עצמו). "

ועיין **משנ"ב** שכתב: "אמנם דעת **הגר"א** בביאורו דמאחר שהוזכרה ברכה זו במדרש ומהרי"ל עשה כן הלכה למעשה יש לברך בשם ומלכות ועיין בחי"א שכתב ג"כ דהמברך לא הפסיד".

ועיין שו"ת **רי"א בן הרמב"ם** שיצא באופן נחרץ נגד ברכות חדשות מילתא בלא טעמא ברירא: "השאלה השמינית ואמנם הברכה שספרתם שהיא נמצאת בסי רפואת הנפשות לפני פרק שמע הנאמר לפני השנה והיא כפי מה שאמרתם אשר קדשנו במצותיו וצונו לקבל עול מלכות שמים באהבה, הרי זו אין לה עיקר ואסור לאמרה. ואלו הם חדשים מקרוב באו וכך צומחות הטעיות ונעשות למנהגים שיחזיקו בהם ויגנו עליהם מעוטי החכמה.

שאלה התשיעית וכך היא הברכה שהיתה מנהג מקצת אנשים לאמרה לבתולה וחתימתה הבוחר בזרעו של אברהם, אין לה עיקר ואסור לברכה וגם במצרים אמרו אותה ונתבטלה, ורוב המשחקים האלה הם תקנת החזנים שאינם מבדילים בין מה שמותר ומה שאסור".

גם **הרמב"ם** כתב שברכת בתולים (תשובה רז) "הרי היא ברכה לבטלה בלא ספק נוסף להיותה מנהג מגונה מאד, שיש בו מחוסר הצניעות ומזניחת קדושת אדם וטהרתה מה שאין למעלה ממנו". אמנם אם טעמה היה מבוסס וטוב לא היה יוצא נגדה רבינו חוצץ.

מסקנה: אם הנהיגו בקהילה כלשהי באופן קבוע, או אדם באופן אקראי, לברך ברכה חדשה העולה בדעתו- מותר הדבר ואינו בכלל סב"ל.

ד) אמירת בשכמל"ו

הבאנו לעיל דברי **הרמב"ם** ע"פ ירושלמי באמירת בשכמל"ו וכן כתב **התוס'** ד"ה בצר לט ע"א וכדעת רי תנחום בירושלמי ולא חלק על רבי חייא שם אלא שרק הוסיף ופירש אומנם דעת **האור זרוע** בשם רבינו יצחק דרבי תנחום פליג על רבי חייא ולפי זה יוצא שלא אומרים בשכמל"ו לתקן ברכה לבטלה אלא בחילוף ברכה.

וכ"כ **ראב"ן** (סימן קצ) וכן נראה **בפרדס** לרש"י בתשובת רב שרירא גאון ורב האי גאון ולדעתם רק במקום חשש ברכה לבטלה יברכו בשכמל"ו ויוכלו לאכול ללא חשש לא תישא.

ויש לחקור אם אמירת בשכמל"ו הוא כעין בקשה כפרה וסליחה או שהוא תיקון גמור וכמו שניסנו להעמיד במחלוקת רא"ש ורמב"ם.

ולדעת **התוס' ורי"ת** שאיסור לא תישא הוא מדרבנן נראה פשוט שמותר לכתחילה לברך ע"מ לומר בשכמל"ו וכתוב **בתוד"ה** בצר לט ע"א "ועוד יש בירושלמי היכא דבריך אתורמוסא למיכליה ונפל מידיה ושקל אחרינא בעי ברוכי זמנא אחריתי, ופריך מאי

שנא מאמת המים פירוש דמברך לשתות והני אזלי והני אחריני נינהו וא"צ לברך פעם אחרת, ומשני הכא הוה דעתו מתחלה לזה שהיה יודע שילכו להן אבל בתורמוסא לא ידע שיפלו מידו ויאמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד משום דהוה ברכה לבטלה וכן נכון לומר על כל ברכה לבטלה בשכמל"ו. ומלשונו משמע דווקא בדיעבד אך לא לכתחילה אומנם מצאנו **ברמ"א** (כה, ה) "יש אומרים לברך על של ראש על מצות תפילין, אפילו לא הפסיק בינתיים (הרא"ש הלכות תפילין) (וכן פשט המנהג בבני אשכנז שמברכין שתי ברכות. וטוב לומר תמיד אחר הברכה השניה, ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד) (מהרי"ו בן חביב, אגור סימן ל"ח). הרי שפסק לומר לכתחילה ברכה עם בשכמל"ו מחמת הצורך **ובמשנ"ב** ס"ק כאי כתב "וטוב לומר- משום חשש ספק ברכה לבטלה כמש"כ בסימן ר"ו ולא שהוא ספק גמור דא"כ איך יברך מספק ברכה לבטלה ויסמוך על שיאמר בשכמל"ו אלא דאנן בני אשכנז סבירא לן להלכה כדעת ר"ת רק לרווחא דמילתא להוציא עצמינו מידי כל פקפוק נוהגין לומר בשכמל"ו " משמע רק לדעת ר"ת ורק כשאינו ספק גמור אלא לרווחא דמילתא (וכמו שכתב בדרכי משה בשם ר"י בקחביב והאגור). אולם המעיין בב"י יראה **שר"י בן חביב** כתב לכתחילה לברך ברכה וכדי שלא להכנס לבטלה יאמר בשכמל"ו וחלק עליו **ב"י**: "ואע"פ שאין משיבין את הארי אין דבר זה נראה בעיני שיבוא האדם עצמו לידי ספק ברכה לבטלה ויסמוך על שיאמר בשכמל"ו" ובאמת **השו"ע** לשיטת בסימן רו, סעיף ו' פסק ממש כלשון הרא"ש שעניין אמירת בשכמל"ו הוא: "על שהוציא שם שמיים לבטלה" (כדעת הרא"ש) ולא: "כדי שלא להוציא שם שמיים לבטלה" כדברי הרמב"ם וגם הביא את פסיקת **הרא"ש** שאם אמר רק ריש הברכה, היינו ברוך אתה ה', לא יאמר בשכמל"ו אלא למדני חוקיך שהוא פיתרון טוב יותר, משמע שבשכמל"ו אינו כפיתרון אלא ככפרה, ולכן חלק על שיטת ר"י בן חביב, בכל אופן לדעת הרמ"א ע"פ תוס' ור"ת נראה שיש להקל יותר.

ונ"מ נוספת בחקירה זו אם צריך לומר תוך כ"ד בשכמל"ו או אפילו לאחר כדי דיבור, דאם הוא תיקון צריך תכ"ד ואם ככפרה אפילו לאחר זמן.

וזכינו לדעת שאחד מהגדולים הלא הוא ר"י בן חביב שמתיר להשתמש לכתחילה באמירת בשכמל"ו לספק ברכה לבטלה וכן נטינו לפרש בירושלמי ובדעת הרמב"ם ומפני ששו"ע חולק לא נשתמש בפרשנות זו אלא כסניף בשעת הצורך.

ו) ברכה באזכרת כינוי

במכילתין דף מ' ע"ב איתא: "בנימין רעיא כרך ריפתא ואמר בריך רחמנא מריה דהאי פיתא, אמר רב יצא" ופסק **שו"ע** (קפז, א'): "ואם אמר במקום ברכת הזן בריך רחמנא מלכא מארה דהאי פיתא, יצא" ומעין זה נפסק בשו"ע (ריט, ד') ובשו"ת **רעק"א** (סכ"ה) כתב דאף בלשון ארמי הנ"ל יש איסור לא תשא דהרי הרמב"ם בהלכות שבועות כתב אחד הנשבע בשם המיוחד או באחד מן הכינויים וכו' בכל לשון הרי זו שבועה גמורה, ולמרות שהרמב"ם כתב במפורש בשבועות (יב, יא) שמדובר דווקא ב"שם מן השמות המיוחדין" כיון ששילב בין ברכה לבטלה לשבועה הרי

שבכל שם הוי לבטלה, כי בלשון ברכה חמור יותר, אמנם **הפני יהושע** בברכות יב, כתב שלכל הדעות בספק ברכות אפשר לברך בלשון תרגום והביאו **הפתחי תשובה** (שכח, א) וחלק עליו: "דאין דבריו מוכרחים דייל דאפילו בלשון חול ג"כ שייך הזכרת שם שמיים לבטלה. "

בין האוסרים: **רעק"א** הנ"ל, **חתם סופר** (נדרים, בי דיה הנה מבואר) " ולפ"ז מבואר דבכל ספק ברכה אסור לומר ברוך רחמנא מרא דעלמא, דזה הוי נמי ברכה לבטלה", **שו"ע הרב** (לוח ברכת הנהנין יב, י) **ובמשנ"ב** (רטו, ס"ק יט) שאסר אזכרה לבטלה בלשון לע"ז: "והיה אם הוציא השם בלשון לעז לבטלה, דהיינו שלא בדרך שבח והודאה ג"כ יש איסור (אחרונים) ועיין **נ"י** נדרים ז' ע"ב ששמזכיר שם קדש בלעז אין מנדין אותו, אבל גוערין בו, שו"ת **בניין ציון** (סח), **פת"ש** יו"ד (רעו, סק"א) בשם **חוי"י**, **ופמ"ג** (רט, מ"ז סק"ג) כתב בפליאה שלא עלה דבר כזה על אחד מן הראשונים להציעו וכן **הנצי"ב** בהעמק שאלה כתב שאינו בכלל לא תשא אך עדיין לא הותר לעשות כן. וכן הוא **באג"מ** (ד, מ), **יחו"ד** (ו, טו).

ובכלל המתירים: **פני יהושע** הנ"ל, **ערוה"ש** (רב, ג) שו"ת **בית שערים** (א, פג), **מהרש"ם** (ג, יז), שו"ת **מנחת יצחק** (ה, כא) שכתב: " ועי"כ נראה לברך בלשון בריך רחמנא וכו', ואף דגם בזה יש פוסקים שחששו לברכה לבטלה, מ"מ הגאון **המהרש"ם** בספרו דעת תורה (או"ח סי' רטי"ו) כתב בשם סי' ברכת משה, שהעיד משום ג' גאונים שברכו בספק ברכה, בריך רחמנא וכו', ובתוכם הי' הגאון החת"ס זי"ל, ודלא כרעק"א זי"ל" (וכנראה שאין זה החת"ס אלא הרב משה סופר שהיה רב במקום אחר) שו"ת **רב פעלים** (ג, ז) ובבן איש חי, **אשל אברהם** (או"ח ריט), **משנה הלכות** (ח, ל) שכתב מעולם לא שמענו להקפיד באמירת רחמנא וכמ"ש בגמי רחמנא ליצלן מהאי דעתא ע"כ ובודאי שלצורך כתבו חז"ל את המילה רחמנא, אך לא הקפידו שיהיה דווקא דרך ברכה.

ומצאתי **בשו"ע** או"ח (ריט, ד): "אם בירך אחר ואמר: באי"י אמ"ה אשר גמלך כל טוב, וענה אמן, יצא. וכן אם אמר: בריך רחמנא מלכא דעלמא דיהבך לן, וענה אמן, יצא". והוסיף **הרמ"א**: "ואין זה ברכה לבטלה מן המברך, אע"פ שלא נתחייב בברכה זו, הואיל ואינו מברך רק דרך שבח והודאה על טובת חבירו ששמח בה (טור)". ומשמע מלשון הטור ופשוט הוא שגם לשון רחמנא אינו לבטלה, כיוון שאומר לצורך וכדעת האוסרים, ומקור הטור בראי"ש, שכתב הטור: "דגרסינן בפרק הרואה רב יהודה חליש ואיתפח על לגביה רב חנא בגדתאה ורבנן אמרי ליה בריך רחמנא דיהבך לן ולא יהבך לעפרא אמר להו פטרתן מלאודויי וצריך לומר שהזכירו שם ומלכות כגון שאמרו בריך רחמנא מלכא דיהבך לן שהרי כל הברכות צריכות שם ומלכות ואסיקנא כשענה אמן. ופי' א"א ז"ל אע"ג דשומע יוצא בשמיעה בלא עניית אמן היינו דוקא כשהמברך חייב ג"כ בברכה אז יוצא השומע בלא עניית אמן אבל הכא כיון שהם לא היו חייבין בברכה זו לכך הוצרך הוא לענות אמן ולא חשיב ברכה לבטלה כיון שהם לא נתחייבו בה שהם נתנו שבח והודאה למקום כדרך בני אדם שמשבחים למקום על הטובה שמזמין להם ", ושם ניכר יותר שלשון רחמנא אין אומרו אלא לצורך, אמנם גם כשאדם אומרו על הספק הוי לצורך ולפיתרון ואדרבא ניתן לומר שמשם

ראיה שאע"פ שאדם לא חייב בברכות יוכל לומר בלשון רחמנא כשהוא לצורך כלדהו.

והב"י הסיק שם: "ולעניין הלכה, כיון שלדברי הכל אינו חייב לברך לא יברך ואם ברך גוערין בו דדלמא ברכה לבטלה היא" ונראה דהבית יוסף עוסק בברכה בשם ומלכות ושלא בלעז ובלשון רחמנא, אך במקרה שהיה בלעז יודה שאפשר ומותר שהרי רב חנא בגדתאה עשה מעשה וע"ע בתורת האדם לרמב"ן שער הסוף עניין הרפואה.

העולה, גם בברכות בלעז אין לברך לבטלה אולם קל איסורן מברכות עם השמות המיוחדים ובצורך כלשהו אומרים אותם כמו בסוגיין שאע"פ שלא היה חייב בברכה כיוון שהיה רבו ושמח בהצלתו ברך (אע"פ שלא נתקן בכה"ג)

מסקנה: כיוון שיש מחלוקת בין הראשונים אם ברכות לבטלה איסורן דאו' או דרבנן, ומחלוקת אם מותר לברך לבטלה בלעז, והמחמירים סוברים דהוא דרבנן, ובעניית בשכמל"ו מצאנו דעות שמתקן את איסור אמירת ברכה לבטלה- הרוצה לברך בארמית ולסיים בשכמל"ו במקום סב"ל רשאי לעשות כן.